

Sejjid Husejn Nasr

BOG JE REALNOST*

Senzualisti i empirijska epistemologija, koja je preuzela dominaciju nad horizontom zapadnog čovjeka u modernom dobu, uspjeli su u reduciranju realnosti na svijet doživljen vanjskim osjetilima, ograničavajući tako značenje realnosti i otklanjajući koncept “realnosti” kao kategorije koja pripada Bogu. Posljedica ove promjene u samom značenju realnosti nije bila ništa drugo do katastrofalna, reducirajući Boga i sve duhovne domene bića na kategoriju apstraktnog i, konačno, na kategoriju irealnog. Na osnovu gubitka osjećaja o realnosti Boga današnjeg čovjeka, u njegovom svakodnevnom životu leži filozofska greška reduciranja značenja realnosti na izvanjski doživljen svijet, mijenjanja značenja realiste u njegovom ranom srednjovjekovnom značenju na konotacije koje je dobilo u različitim filozofskim školama još od uspona nominalizma na kraju Srednjeg vijeka. Odsječen od izvora metafizičkog znanja, tj. objave i intelekta¹, te također odvojen od

---

* *The need for a sacred science*, S. H. Nasr, The New York University press, Albana, 1993. I Chapter: *God is reality*

¹ Kroz cijelu ovu knjigu, kao i u drugim mojim radovima, intelekt je rigorozno odvojen od razuma, koji je njegova mentalna refleksija v. Nasr, *Znanje i sveto*, poglavlja 4 i 5. Za sintezu tradicionalne doktrine intelekta kako on pripada epistemologiji, v. F. Schuon, *Od Božanstva do čovjeka*, prev. G. Polit i D. Lambert (Bloomington Ind. 1981.) str. 5 – 35.

unutrašnjeg duhovnog iskustva, koje omogućava konkretnu realizaciju viših nivoa bića, moderni čovjek je osuđen na takav krnji i limitiran aspekt realnosti da je neminovno izgubio iz vida Boga kao Realnost. Čak i ako čovjek nastavi da vjeruje u Božanstvo, zamišljanje Božanstva kao Realnosti uopće ne odgovara empirijski određenom svjetonazoru² unutar kojega čovjek živi i čije premise prihvata često nesvjesno.

Moguće je da čovjek stekne znanje o Bogu i da Ga upozna kao Realnost zbog same prirode ljudske inteligencije, koja je napravljena da upozna Apsoluta kao takvog. Ali za postizanje ovog znanja, potrebno je imati pristup onim izvorima metafizičkog znanja i pouzdanosti, tj. objavi i intelektu. Štaviše, drugi je dostupan čovjeku u sadašnjem stanju samo na osnovu ovog prvog, dok plodovi mudrosti koje on sobom nosi leže u samom srcu objave, a također se nalazi i u središtu samog ljudskog bića. Doseći unutrašnjeg čovjeka ili srce koje je sjedište intelekta pomoću milosti koja dolazi iz objave, te doseći srce objave pomoću prodornih zraka ovog posvećenog intelekta, omogućuje čovjeku da stekne adekvatno metafizičko znanje o Bogu kao Konačnoj Realnosti i u svjetlu ovog znanja svjesnosti o relativnosti kao relativnosti ili, preciznije, kao zastoru (velu).

Može se reći da moderni čovjek ne samo da ne posjeduje adekvatnu doktrinu o Bogu kao Realnosti u jednom apsolutnom smislu, već da je zbog nedostatka ovog znanja odsječen od adekvatnog razumijevanja realnosti kao vela (zastora). Zamisliti Apsoluta u relativnim omjerima je donekle i apsolutiziranje relativnog. Ukloniti Bogu atribut realnosti je isto kao ne vidjeti svijet samo djelimično realan, kao veo koji se istovremeno i manifestira, veo koji kao al-hidžab u islamu ili mâyâ u hinduizmu igra osnovnu ulogu u orijentalnoj metafizici.

---

² Iako je moderni racionalizam na mnogo načina u suprotnosti s empirizmom, nije ništa drugo, što se tiče dosadašnje diskusije, do komplement empirizma, jer se i racionalizam za svoje premise na kraju mora oslanjati na dokaze čula i upotrebu razuma limitiran mentalnim sklopom kao rezultat njegovog poricanja i intelekta i objave. Vidi F. Schuon, *Logika i transcendencija*, prev. P. Towensend (New York 1975.), str. 7 – 55.

Štaviše, potrebno je spomenuti da, s obzirom da se adekvatna metafizička doktrina koja se odnosi na Boga kao Realnost može naći i u tradicionalnoj kršćanskoj metafizici, kao što se vidi u radovima učenjaka kao što su Erigena, Sv. Banaventira i Sv. Toma Akvinski, doktrina vela je indirektnije i manje jasno predočena čak i u tradicionalnim školama na Zapadu nego što je to u islamu i hinduizmu, iako svakako postoje aluzije na to u radovima mudraca kao što je Meister Eckhart. Reformulacija adekvatne metafizičke doktrine koja se tiče prirode Boga u današnjem jeziku zahtijeva ne samo doktrinu koja se tiče Boga kao Konačne Realnosti i apsolutno Realnog, već i doktrinu kosmičke iluzije, vela ili te kreativne snage koja u isto vrijeme manifestira Božanski Princip kao Realnost i zastire Princip preko same te manifestacije koja nije ništa drugo do veo – tako da se sufija može obratiti Bogu sa: “O Ti koji Se skrivaš, a čime nisi niko drugi do Ti...”

Bog kao Konačna Realnost nije samo Vrhovna Osoba, već je i izvor svega što jeste, pa odatle i Supra – bića i Bića, Boga kao osobe i Poglavara ili Beskonačne suštine čije je biće prva odrednica. I On i Ona i Ono i sve van pronominalnih kategorija, Bog kao Konačna Realnost je Suština koja je porijeklo svih formi, Supstanca prema kojoj je sve drugo slučajnost, Onaj koji sam po sebi jeste i koji stoji čak i iznad kategorije bića kako se ono obično razumijeva.

Bog kao Realnost je istovremeno apsolutan, beskonačan i dobar ili savršen. On je u Samom Sebi Apsolutan, u kome relativnost po sebi ili po svojoj suštini nema nikakvog udjela. Božija Suština ne može biti ništa drugo do apsolutna i jedna. Sva druga razmatranja moraju pripadati redu realnosti, nivou ispod nivoa Suštine. Potvrditi da je Bog jedan znači i potvrditi Njegovu apsolutnost i sagledati Ga u Samom Sebi kao takvog. Božiji Poredak sudjeluje u realnosti u smislu da postoji Božanska Realnost ili Multiplicitnost koja je sadržana u Božijem Poretku, ali ova relativnost ne doseže prebivalište Božije Suštine. Bog u Svojoj Suštini ne može biti do jedan, ne može biti

ništa do Apsolut. Govoriti o Bogu kao Realnosti znači i govoriti o Bogu kao Apsolutu.³

Bog kao Realnost je beskonačan, Beskonačni, kako se ovaj termin razumijeva metafizički, a ne kako se razumijeva matematički. Krajnja Realnost sadrži izvor svih kosmičkih mogućnosti i svih mogućnosti kao takvih, čak i onih metakosmičkih. Bog je beskonačan ne samo u smislu da Mu se ne može postaviti granica, već i u smislu da kao Krajnja Realnost sadrži sve mogućnosti. Metafizički, On je Svemogućnost.⁴ Kada Biblija kaže da su s Bogom sve stvari moguće ili kada Kur'an tvrdi da Bog ima moć nad svim stvarima, ovi stavovi iz Svetih pisama se ne smiju razumjeti na uobičajeni teološki način aludiranja na neograničenu Božiju moć. Oni se također odnose na Božiju prirodu kao Svemogućnosti i drugim riječima potvrđuju Kur'anski ajet:

Pa neka je hvaljen Onaj u čijoj je ruci vlast nad svim, Njemu ćete se vratiti.” (36:83),

tj. da se osnovna realnost svih stvari nalazi u Božijoj Prirodi. Korisno je ovdje se prisjetiti da riječi mogućnost, moć i snaga dolaze

---

³ Ne samo da je moguće čovjeku upoznati Boga kao Apsoluta, već je i jedino moguće da čovjek apsolutno upozna Apsoluta. Ljudska inteligencija je stvorena da upozna Apsoluta kao takvog i nimalo “anti – metafizičkog čišćenja jezika” različitih tipova pozitivista ne može od inteligencije ukloniti ovu snagu da spozna Boga kao realnost i ovu Realnost kao Apsoluta. Ako je upotreba ljudskog jezika da izrazi takve metafizičke tvrdnje postala besmislena mnogim modernim filozofima, to nije zbog nedostataka tog jezika ili zbog nemogućnosti postavljanja metafizičkih tvrdnji, već zbog toga što takve tvrdnje postaju besmislene onoga trenutka kada ljudska inteligencija biva odvojena od svog sopstvenog korijena i postaje korisna potrebama senzualista i empirijske epistemologije.

⁴ Ova doktrina je bila objašnjena na neuporediv način u metafizičkim djelima F. Schouana, koji je u svakodnevnu upotrebu uveo metafizički termin *Toute – possibilité* V. posebno poglavlje “Problem Mogućnosti” u djelu *Od Božanstva do čovjeka*, str. 43 – 56, u kome se raspravlja o teškom i u isto vrijeme kardinalnom metafizičkom konceptu.

Za opći uvod u djelo ovog važnog, a često zanemaranog mislioca, v. S. H. Nasr, *Osnovni napisi Frithjaf Schuona* (New York 1983.)

od istog korijena. Reći da je Bog Najmoćniji, Najjači je isto tako i reći da je On Svemoguć.

Razumijevanje Božije beskonačnosti je toliko bitno za adekvatnu doktrinu o prirodi Boga da je njeno zapostavljanje bilo glavnim uzrokom filozofskih prigovora religioznoj ideji Boga kao dobrote i savršenosti, izvora svega što je dobro, a u isto vrijeme i tvorca nesavršenog svijeta. Nijedno pitanje nije bilo tako problematično za razumijevanje Boga zapadnom čovjeku, kao što je to predstavljeno u glavnoj struji kršćanske teologije i filozofije, kao što je to čuveni problem teodiceje, tj. pitanje stvaranja svijeta u kome se nalazi zlo Tvorca koji je dobar. Nedostatak potpune metafizičke doktrine na modernom Zapadu doveo je do pomračenja doktrine o Božijoj beskonačnosti i stepene manifestacije ili nivoa bića uz čiju je pomoć moguće savršeno dobro razumjeti zašto svijet u kome postoji zlo ima svoje porijeklo od Boga koji je potpuna dobrota.

Ovdje je potrebno dodati da ustvari ne bi postojali agnostici kada bi se svako mogao naučiti metafizici. Ne može se očekivati da svi razumiju metafiziku, isto kao što ne možemo očekivati da svi razumiju fiziku ili matematiku. Ali začudo, dok moderni čovjek prihvata otkrića fizike s vjerom i spreman je proći potreban trening da bi ovladao predmetom, ako želi da razumije fiziku, za razliku od tradicionalnog čovjeka, ne želi proširiti ovu vjeru na plodove metafizičkog znanja. Bez htijenja da se podvrgne potrebnoj disciplini i treningu koji, u tradicionalnoj metafizici, za razliku od moderne nauke, podrazumijevaju i moral i duhovna promišljanja, moderni čovjek očekuje da razumije metafiziku odmah, bez ikakve intelektualne i duhovne pripreme. Ako ne uspije da razumije predmet, onda odbacuje samu mogućnost takvog znanja koje samo može riješiti proturječja i očite kontradikcije problema teodiceje i zla. Ustvari, mnogi ljudi u modernom svijetu ne prihvataju objavljene istine na osnovu vjere, kao što je to bio slučaj tradicionalnog čovjeka, koji je obično posjedovao veću svjesnost o vlastitim ograničenjima nego što ih poznaje njegov moderni nasljednik.

U svakom slučaju, doktrina Božije beskonačnosti omogućava nam da razumijemo zašto postoji svijet koji je ograničen i nesavršen. Božansko sadrži sve mogućnosti, uključujući i mogućnost sopstvene negacije, bez koje ne bi bilo beskonačnosti. Ali ova mogućnost implicira projekciju prema ništosti (ništavnosti) koja se, međutim, nikad ne doseže. Ova projekcija sačinjava svijet, ili bolje, mnoge svjetove koji se nalaze ispod Božanskog Porijekla. Pošto je samo Bog dobar, ova projekcija znači odvajanje od izvora dobrote i odatle pojavu zla koje je na neki način “kristalizacija ništavnosti”, stvarno na svom nivou postojanja ali iluzija pred Bogom, koji je Sam Realnost kao takva. Korijen svijeta počiva u beskonačnosti Božanske Prirode.

Metafizička doktrina Boga⁵ kao apsoluta i beskonačnog sadržana je na eksplicitan način u Kur’anskom poglavlju nazvanom Jednost ili Iskrenost (*al-Tawhid*) ili *al-Ihlas* (113), koja, prema muslimanima, sumira islamsku doktrinu Boga:

Reci: “On je Allah – Jedan! Allah je Utočište svakome! Nije rodio i rođen nije, i niko Mu ravan nije!” (Ihlas 1 – 4)

Izraz “reci” (*ku*) već ukazuje na izvor manifestacije u Božanskom Principu, na Logos koji je istovremeno Božanski Instrument manifestacije i izvor manifestacije u Božanskom Redu. On (*huve*) je Božanska Suština, Bog po Sebi, Bog kao takav ili u Svojoj takvosti (jednosti). *El-Ehad* potvrđuje ne samo Božiju jednost, već i Njegovu apsolutnost. Bog je jedan jer je apsolutan, a apsolutan je jer je jedan, *el-ehadijeh*, ili, kvalitet jednosti podrazumijeva oba značenja u arapskom jeziku.

⁵ Da bismo razumjeli ovu doktrinu, potrebno je napraviti distinkciju između Boga kao Iza - Bitka, koji manifestira sve mogućnosti, uključujući i mogućnost svoje negacije i odvajanja od Izvora, koji predstavlja porijeklo onoga što se pojavljuje na ljudskom planu kao zlo – i Boga kao Bića ili Osobe, koji želi dobro. Ova doktrina je objašnjena u nekoliko F. Schuonovih djela, npr., *Pregled metafizike i ezoterizma*, prev. G. Polit (Bloomington, Ind. 1986.), posebno str. 65 – 76; i *Ezoterizam kao Princip i kao put*, prev. W. Stoddart (Pates Manor (U.K.), 1981.).

Es-Samed, najteži termin za prevođenje, podrazumijeva vječitu punoću ili bogatstvo koje je izvor svega; odnosi se na Božansku Beskonačnost, na Boga koji jeste Svemoguć.⁶ Posljednja dva ajeta ističu istinu da je Bog u svojoj Suštini iznad svih relacija i poređenja. Sura kao cjelina je zbog toga objavljena i skripturalna kopija metafizičke doktrine Božije Prirode kao apsolutne i beskonačne, to znanje “objavljeno” u smislu da proizilazi iz unutrašnjeg otkrovenja, što je u stvari intelekt.⁷

Postoji, međutim, još jedna tvrdnja u ovom poglavlju Kur’ana kojim se ustvari druga poglavlja Kur’ana također otvaraju i koje se odnosi na treći aspekt Božanske Prirode, prethodno spomenute, a to je dobrota. Bog je ne samo apsolutnost i beskonačnost, već i dobrota i savršenost. Da upotrijebimo Kur’ansku terminologiju, On je ar-Rahman, milost po sebi, a bivajući milost i dobrota ne može se manifestirati doli u Sebi. Ekspanzivna ili stvaralačka snaga Božanstva, koja “dišući nad Božanskim Mogućnostima” manifestira svijet, proizlazi iz fundamentalnog aspekta Božanske prirode kao dobrote ili milosti. Zbog toga sufije smatraju da sama suština univerzuma nije ništa drugo do “Dah Samilosnog” (nafas-ar-rahman).⁸ Ako je Bog i apsolutan i beskonačan, dobrota ili milost se također nalaze u samoj Njegovoj Prirodi jer, kako je rekao Ibn-Arebi, “Milost pripada suštini Apsoluta jer je ovo posljednje suštinom Beskonačno.”⁹ Da bismo ponovo vratili

⁶ O islamskoj doktrini Boga vidi poglavlje S. H. Nasr, “Bog” u djelu *Islamska duhovnost – Temelji* (New York 1987.), str. 311 – 323.

⁷ Ovo unutrašnje otkrovenje ne može postati aktivno osim pomoću vanjskog otkrovenja koje obezbjeđuje objektivni okvir i omogućuje si duhovnu efikasnost.

⁸ Ova doktrina je našla svoju klasičnu formulaciju u djelu *Mudrost Poslanikâ ili Pečat mudrosti (Fusus – al-Hikam)* Ibn-Arebija. V. prev. R. W. J. Austina (New York 1980.), V. također T. Izutsu, *Komparativna studija o ključnim filozofskim konceptima u sufizmu i taoizmu*, I. dio (Tokyo 1966.), IX poglavlje; H. Corbin, *Kreativna imaginacija u sufizmu Ibn-Arebija*, prev. R. Mauheim (Princeton 1969.), I. dio; T. Burckhardt, *Uvod u sufijsku doktrinu*, prev. D. M. Matheson (London 1976.), str 58; W. Chiffick, *Sufijski put saznanja* (Albany 1989.), str. 19 i dalje; i S. H. Nasr, *Nauka i civilizacija u islamu* (New York 1992.), str. 344 i dalje.

⁹ Iz *Fususa*, citiran u Izutsu, *Komparativna studija*, str. 110.

potpunu metafizičku doktrinu Božanske Prirode u današnjem svijetu, potrebno je ići iza relativnosti različitih prevalentnih formulacija da bi se dobio pristup potpunoj i kompletnoj doktrini Boga kao Realnosti koji je apsolutan, beskonačan, dobar, savršen i milostiv.

Takva doktrina Božanstva zahtijeva ne samo adekvatno znanje o Principu kao apsolutnom, već i adekvatno shvatanje značenja relativnosti, nivoa i hijerarhije egzistencije, relativno realnog, pa čak i “relativno apsolutnog”, eliptičnog termina koji, daleko od toga da je kontradiktoran, sadrži nužan ključ za razumijevanje nauke o Bogu. Upotrijebiti dvije uzajamno posebne kategorije Tvorca i stvorenog, kao što je to učinjeno teološki, znači upasti u neke dihotomije koje se mogu premostiti samo aktom vjere, u čijem odsustvu obično postoji skepticizam koji se tiče samih načela objavljene religije. Početi sa svijetom smatranim kao realnost, kako to većinom čini moderna filozofija, znači doći u još opasniji ćorsokak. Ovo neumitno vodi ka nihilizmu i skepticizmu reducirajući Boga na apstrakciju, na “nerealnost”, a samu filozofiju na diskusiju o manje-više sekundarnim pitanjima ili u pronalaženju pametnih odgovora na iskrivljene probleme.

Da bi se izbjegao ćorsokak, esencijalno je oživjeti doktrinu vela, na koju smo već aludirali i ponovo otkriti tradicionalno učenje o gradacijama realnosti ili bića. Da bismo razumjeli Boga kao Realnost, neophodno je shvatiti da postoje nivoi realnosti i da realnost nije samo empirijski definiran filozofski kontinuum “tamo negdje”. Svijet je realan dotle dok otkriva Boga koji je po sebi Realan. Ali svijet je također nerealan dotle dok skriva i zastire Boga kao Realnost. Samo svetac koji Boga vidi svugdje može tvrditi da je ono što se vidi i da iskusiti “svugdje”, realno.

Štaviše, za pojedinačni objekt se ne može reći da je realan ili irealan u samo jednom smislu ovih trenutaka, već podrazumijeva i nivo realnosti ili moglo bi se reći, nivo irealnosti, od nerazumljivog objekta, “ono” ili “činjenica” kako se to razumijeva u modernoj nauci

koja je njeno lice kao mâyâ u smislu iluzije, do bivanja transparentnim simbolom, teofanijom, refleksijom Božanskog Prisustva i svjedoka Božije mâyâ – a koja nije ništa drugo do Božanska Kreativnost.¹⁰

Razumjeti Boga kao Realnost znači i shvatiti svijet kao irealnost, ne kao čistu ništavnost, već kao relativnu realnost. To je zbog toga da bismo izbjegli glavnu grešku lažnog pripisivanja koja proizlazi iz naše ignorancije (neznanja) i koja izaziva da pripisujemo realnost iluzornosti i, posljedično, karakter iluzije onome što je Realnost kao takva i koja je, na koncu, sama Realnost.

Ponovo uspostaviti doktrinu o Bogu kao realnosti je nemoguće bez promjene načina na koji sagledavamo to pitanje i mogućnost saznanja. Dokle god prevalentni empirizam i komplementarni racionalizam budu vladali ili budu zamijenjeni sa iracionalizmom koji je buknuo u Evropi u XIX stoljeću, nemoguće je dohvatiti valjanost tradicionalne mudrosti ili Sophiae perennis, koja je uvijek vidjela Boga kao Realnost, a svijet kao san iz koga se mudrac budi kroz realizaciju i sjećanje, a običan čovjek kroz smrt. Neophodno je shvatiti ovu doktrinu, tradicionalnu mudrosnu perspektivu zasnovanu na vjerovatnoći principijelnog znanja iz dva izvora, intelekta i objave, koji moraju biti ponovo uvedeni paralelno s metafizikom koja je plod ovog načina saznanja.¹¹

U svjetlu ove činjenice, uloga tradicionalne mudrosti ili onoga što Kur'an zove al-hikmeh u današnjoj diskusiji o prirodi Boga postaje jasna. Ova mudrost počiva u samom srcu svih tradicija i može se otkriti u onim tradicijama koje su sačuvale svoju dimenziju mudrosti sve do danas. Može se naći u jednoj od svojih najčistijih formi u Vedanti, a

¹⁰ A. K. Coomaraswamy je termin *mâyâ* preveo kao "Božanska Kreativnost", dok ga je Schuon označio kao "Božansko Djelovanje". O mâyi kao velu vidi poglavlje F. Schuon, "Tajna vela" u djelu *Ezoterizam kao princip i put*, str. 47 – 64; i poglavlje "Mâyâ" u djelu *Svjetlo drevnih svjetova*, prev. Lord Northbourne (London 1965.), str. 89 – 98.

¹¹ Vidi Nasr, *Znanje i sveto*, poglavlja 2 – 4.

može se vidjeti i njena alternativna formulacija u budizmu.¹² Može se također naći u Kabali¹³ i u tradicionalnoj kršćanskoj metafizici, kao što se to može vidjeti u djelima kršćanskih mudraca kakvi su Eckhart i Erigena. Velikom jasnošću je ta mudrost iskazana i u tradicionalnoj islamskoj metafizici. Nadalje, islam je religija koja je potpuno zasnovana na doktrini jednosti Boga, i religija u kojoj je Bog viđen i kao Realnost i kao Istina, arapski termin al-hakika, što ima oba značenja. Ustvari, riječ al-Hakk (Istina) koja je u odnosu s al-hakikah je Ime Boga. Zbog toga islamska mudrost može igrati važnu ulogu u omogućavanju modernom čovjeku da ponovo otkrije tu planetarnu doktrinu o prirodi Boga kao Realnosti, doktrinu čiji je gubitak doveo do skepticizma bez presedana i relativizma koji karakteriše moderni svijet. Islam je kadar pomoći u ostvarenju ovog cilja ne samo zbog prirode Kur'anske objave, zasnovane na beskompromisan način na doktrini Božije Jednosti, već i zbog toga što je do današnjih dana održala svoju mudru tradiciju netaknutom. Ova tradicija čuva apsolutnost Boga i Njegovu transcendenciju u svojim formalnim učenjima namijenjenim svakome. Ali također omogućuje i onima koji posjeduju kvalifikacije potrebne za očuvanje mudrosti, da steknu potpuni pristup metafizičkoj doktrini Boga koji je u isto vrijeme apsolutan, beskonačan i savršeno dobar, te omogućuje onima koji su shvatili ovu mudrost da čuju u pjesmi ptice i mirisu ruže zvuk i dah Voljenog i da kontempliraju u samome velu postojanja bića Božije Lice. Prema učenjima islama, ova doktrina nije jedinstvena islamu, već leži u samom srcu svih objava. Ali dok zadnji eho proslave Riječi odzvanja na sceni ljudske historije tokom sadašnjeg ciklusa zemaljske egzistencije, islam još uvijek odjekuje na naročito živ način na ovu

---

¹² U budizmu se ne govori o Jednome ili o Osobi, već se mogu naći drugi načini izražavanja istina tradicionalne metafizike i ontologije, a ne negacije ovih istina njima samima. V. A. K. Coomaraswamy, *Hinduizam i budizam* (New York, 1943.)

¹³ O metafizičkim doktrinama Kabbale vidi L. Schaya, *Univerzalno značenje Kabbale*, prev. N. Pearson (London, 1971.).

vječnu vokaciju kao svjedoka na zemlji onoj Realnosti koja je u isto vrijeme apsolutnost, beskonačnost i bezgraničnost dobrote i milosti.

S engleskog preveo: Adis Salihović